

En stor krigs- skildring.

Av

STEN SELANDER.

André Malraux' "Förtvivla ej" hör till de böcker man inte skall läsa en gång, utan flera. Dels därför att det vid en första genomläsning kan vara lite svårt att redan från början hålla i minnet alla de gestalter som dyker upp, försvinner, kommer igen eller för alltid blir borta i dess kaleidoskopiskt skiftande bilder från det spanska inbördeskriget. Dels och framför allt därför att den förtjänar att läsas, begrundas och läsas om igen. "Förtvivla ej" är ett av de få stora diktverk som skapats under det senaste årtiondet; och jämte Arthur Koestlers "Domens dag" förefaller den mig av de böcker jag läst ha de väsentligaste tingen att säga oss om just vår, världskrigens, revolutionernas och diktaturernas tid och dess problem, som är olika alla andra tidsåldrar.

Malraux' livsluft har alltid varit revolutionen. Han är kommunist av det stridbara slaget och samtidigt en äventyrare som söker faran och under årtiondena efter förra världskriget dök upp överallt där länder råkat i brand. Man har en känsla av att han inte så litet liknar eller rättare sagt liknade Garine och de andra yrkesrevolutionärerna i hans tidigare romaner från

ANDRÉ MALRAUX: *Förtvivla ej*. Med inledning av Anders Österling. Översättning av Gunnar Ekelöf. Bonniers.

20-talets revolutioner och inbördeskrig i Kina och Mongoliet och att den brutala, på chockverkningar byggda stilen i dessa böcker inte var något han lärt från amerikanska kolleger, utan något som avspeglade drag i hans liv och kanske också i hans väsen.

Det är ju självklart att en man som Malraux måste gå med som frivillig på regeringssidan i det spanska inbördeskriget. Och lika självfallet är att den bok, "Förtvivla ej", som avspeglar hans upplevelser som stridsflygare i Spanien inte det ringaste kommit att likna vad man på 20- och 30-talen var van att betrakta som typiska krigsböcker.

Deras författare, Barbusse, Remarque, Aldington, Mottram och alla de övriga, var samtliga krigströtta pacifister, och deras skildringar in gick som led i de tidigare mellankrigsårens strävan att avslöja ihärligheten och förljugenheten hos en äldre generations ideal. Malraux' syn på kriget — åtminstone det krig som utkämpas, inte mellan olika nationer, utan mellan olika befolkningsgrupper med motsatta åskådningar och intressen — är mer komplicerad. Jämte T. E. Lawrence är han den ende av vår tidsålders stora författare, som har sett och kan se kriget inte bara som man i ledet, utan också ur befälhavarens synpunkt. Utgången av ett fältslag är inte för honom som för de flesta av 20- och 30-talens krigsskildrare mer eller mindre likgiltigt, huvudsaken är inte om den ene eller andra kommer undan med livet och att eländet tar slut så fort som möj-

ligt, utan att striden slutar med seger; kriget ter sig därför inte lika fullkomligt meningslöst för honom som för majoriteten av hans föregångare. Väsentligare är dock, att han uppfattat det som de Vigny kallade *servitude et grandeur militaire*. Kriget är också hos Malraux något fruktansvärt; men det får även den grymhetens och ohygglighetens storhet, som Dantes helvetesvisioner eller vissa av Goyas målningar har. Det är förnedrande, men inte enbart förnedrande: det lyfter också människorna upp till handlingar av heroisk självövervinnelse, som vore otänkbar under deras fredliga vardag. Till sist, men icke minst: kriget har blivit den normala livsformen för många av dem som år efter år legat i fält och därunder blivit omöjliga för ett samhälle där livet går sin jämna gång. Det var människor av det slaget — bland vilka diktaturernas våldsideo logier först fann en grobädd och deras tidigaste kärntrupper rekryterades — som i huvudsak befolkade Malraux' äldre böcker; och man hade ofta en känsla, att det var en ren slump som gjort dem till förkämpar för en kommunistisk och inte för en fascistisk eller nationalsocialistisk revolution. Revolutionen som sådan, faran, spänningen, striden var ju dock för dem huvudsaken.

Också i "Förtvivla ej" återfinner man en och annan gestalt av denna typ; men de dominerar inte längre. Revolutionen är inte längre självändamål. Kommunisterna, anarkisterna och alla de hemlösa vildfåglarna bland de spanska regeringstrupperna och i den internationella brigaden kämpar inte bara för ett dimmigt framtidsmål, som lätt blir bortglömt för själva kampens upphetsning. De försvarar i stället det civila samhället och rättsstaten mot revolutionärer, som i grund och botten är av samma sort som många bland dem själva. Därmed får

deras sak en helt annan, levande påtaglighet och deras strid en helt annan innebörd, liksom Malraux' berättelse får en mänsklig betydelse som hans tidigare böcker saknat. Där var kriget och revolutionen ett skådespel, vari det hetsiga tempot, spänningen och de än upprörande, än pittoreska bilderna var det väsentliga; nu har händelserna också fått en problematik. Om Malraux tidigare ägde något patos, var det ett beskt människoförakt; nu har, delvis som en reaktion mot den fascistiska terrorn, människovärde och humanitet blivit något han inte enbart rycker på axlarna åt. Förut var Malraux huvudsakligen en överlägsen artist; först med "Förtvivla ej" har han också blivit en stor diktare.

Virtuositeten i hans skildringar har därför inte minskats. Det spanska landskapet i skiftande belysningar och vid skilda årstider bildar en ständigt närvarande bakgrund till de blodiga händelserna, vilken utan långgrandiga beskrivningar, endast med några hastiga penseldrag ges den mest levande tydlighet. De enskilda scenerna framstår, än i närbild, än i stora bildsvep, med en skärpa, som verkar självlysande. Det må vara sant att Malraux alltjämt när mästerskapet främst i återgivande av allt yttre — synintryck, ljudförnimmelser, människornas rörelser och händelsernas dynamik. En av de oförgätligaste episoderna i hans nya bok är den fruktansvärda skildringen av en arkebusering, sådan den ter sig för en av dem som själva inom några minuter skall stupa ned i massgraven. Man tycker att den knappast kan överträffas — ända tills man erinrar sig en likartad scen hos Dostojevski. Då framträder Malraux' begränsning. Hans ögonblicksbilder stannar trots allt mest vid de utvärtes åthärvorna, någon motsvarighet till Dostojevskis pejling av det som tilldrar sig inom de dödsdömda kan han

inte åstadkom-

denna inskränkning av vad Malraux bjuder ordkonst av mycket hög valör. Hans personer hör mestadels till de frivilliga stridsflygarna. Flygarnas upplevelser under krig har ju på sistone återgetts av sådana författare som Saint-Exupéry och Hilary; men inte ens de har bättre än Malraux kunnat förmedla synerna bland molnen och förnimmelserna under en flygstrid eller en bombfällning. "Förtvivla ej" handlar dessutom inte bara om flyget, lika stora avsnitt ägnas markkriget. Ur de snabba, skenbart på en slump hopplockade glimtarna av vad som tilldrar sig än här, än där på och bakom krigsskådeplatserna växer så småningom fram en helhetsbild, som inte har alltför många motstycken i mångsidighet och konkretion, av inbördeskriget med dess heroism och ynkedöm, skrämmande grymhet och makabra komik. Denna helhetsbild äger också det element av fördjupad analys, som man ibland saknar i teckningen av de enskilda människorna. Kriget är den verkliga huvudpersonen i denna berättelse utan hjälte; och dess psykologi är studerad med ingående kunskap och skarpögd iakttagelse. De flesta människorna i "Förtvivla ej" är kanske mer typer än individer. Men som typer är de karaktäriserade med en klarsyn och blick för det väsentligt representativa, som inte ofta överträffats i samtida litteratur. Den som fostrats i en kulturkrets, där ideerna kommer mer till sin rätt än instinkterna, är nog böjd att anse bokens höjdpunkt vara samtalet mellan den gamle kulturliberalen och konsthistorikern professor Alvear, som vägrar att överge böckerna och konjaksflaskan i sitt bibliotek bara därför att morerna när som helst kan inta Madrid och ställa honom framför exekutionsplutonens gevär, och hans unga italienska kollega Giovanni Scali, vilken som frivillig strider på

dividualistisk och konkravistisk livs-
syn med en insikt, en objektivitet och ett levande djupsinne, som outplånligt inristar många repliker i minnet och gör denna dialog till en av de brännpunkter, där ett helt skedes ideer bryter sig. Porträttet av professor Alvear är inte heller det enda beviset för Malraux' förmåga att ge en rättvis teckning också av människor som till natur och åskådning står honom själv mycket fjärran. Ingen kan så lunda läsa hans bok utan att i ett särskilt rum i sitt hjärta bereda plats för den gamle katolske polisöversten Ximenes, som kallar soldaterna "mina barn" och har så visa ord att säga om befälhavarens plikter och deras rätta uppfyllelse. Något av samma fristående liv har nästan alla de många personerna i "Förtvivla ej", ända till Plattis, Scalis svarta tax, som svansar omkring som det vänliga, trivsamma livets representant bland all död och förödelse. Ingen kan bättre än vännen Plattis bevisa, hur långt Malraux nu hunnit från den kallhamrade cynismen i sina äldre böcker.

Han har dock inte avsvurit sin kommunistiska tro, även om han inte längre är lika säker på att dess artiklar är lösenorden för mänsklighetens frälsning. Manuel, huvudpersonen i "Förtvivla ej" — om nu ett sådant ord kan användas i detta sammanhang — är kommunist. Och hans utveckling är det väsentligaste av de många temata, som sammanflätas i berättelsen. Den järnhårda kommunistiska partidisciplinen, som blivit en del av hans jag, gör honom särskilt lämplig till officer i den nyskapade republikanska armén, trots att han till yrket är något så civilt som ljudingenjör i en filmfirma. Men samtidigt bär han inom sig en dröm om universellt broderskap, om människans frigörelse och lösandet av allt tvång, som svarar mot hans andra stora

sakpa en auktoritetsbegrepp, militär effektiv enhet av den sällsamma armé, där han vinner snabbt avancemang och där de olika kompanierna sammansätts efter manskapets politiska mantalsskryningsort — anarkisterna för sig, kommunister, gammalsocialister, liberaler för sig — märker han dock att man måste slopa de revolutionära formerna eller formlösheten och ta upp allehanda symboliska element ur det gamla samhällets arsenal, från den noggranna marschen till de militära titlarna, som ersätter revolutionärernas du. Och på samma gång märker han att han själv förvandlas och att musiken inom honom håller på att dö. Finns det då inget hopp, måste varje ny samhällsform byggas på tvång och broderskapets idé ständigt trampas under fötterna på marscherande armeer? Han hinner inte tänka igenom frågan, han har sin uppgift: att vinna seger för den sak han en gång gjort till sin. Och åt den uppgiften måste han ägna sig helt. Han vet bara att vi inte får förtvivla, utan måste tro på mänsklighetens möjlighet att förvandlas till något annat och högre lika okuvligt som aporna i professor Alvears fabel, som varje morgon på nytt hoppas att bli förvandlade till människor.

Vi andra kan inte se någon lösning på Manuels problem lika litet som vi kan finna något svar på de många andra frågor som skymtar i Malraux' bok och som inte ens kan antydans i en tidningsanmälan. Men vi har knappast anledning att helt förtvivla om den europeiska kulturen, så länge det ännu skrivs böcker som "Förtvivla ej".

Sten Selander

(EFTERTRYCK FÖRBJUDES)